

Aristoteles Açısından Siyasal Retorik: Unsurlar ve İkna Tazları

An Investigation on Aristotle's Rhetoric: Political Rhetoric, Elements and Persuasion Styles

MUSTAFA YEŞİL

Necmettin Erbakan University

Received: 16.01.2024 | Accepted: 19.03.2024

Abstract: Although thinkers before Aristotle saw rhetoric as a form of speech that helps to activate only emotions of audience, Aristotle mentions three different types of rhetoric as political, legal, and ceremonial, and structures the political rhetoric we examine in this research as an art consisting of three elements as subject, speaker, and audience, and three persuasion styles as reasoning, character of speaker, and emotional state of audience. As he structured it, political rhetoric is a reasoning-centered process. This reasoning centeredness makes political rhetoric an art sensitive to public interest and virtue rather than individual interest. We claim that from this structuring it is possible to obtain important clues not only about what a reasonable political persuasion attempt should be like, but also about how to protect oneself from the manipulations of malicious politicians who try to manipulate the audience only with character impressions and emotional provocations in cases where reasoning and giving evidence are possible.

Keywords: Political rhetoric, reasoning, persuasion, emotion, manipulation.

Giriş

Retorik Sanatı ve Retorik Türleri

Retorik sanatı ‘konu’, ‘konuşmacı’ ve ‘dinleyici’ olmak üzere üç unsurdan (Aristoteles, 2022b, 1358a35-1358b10) ve bu üç temel unsurun “akıl yürütme”, “konuşmacının karakteri” ve “dinleyicinin duygu durumu” olmak üzere üç ikna tarzı ile ilişkilendirilmesinden oluşmaktadır (Braet, 1992, s. 310; Yeşil, 2024). Bu üç temel unsur ve tarz ikna sürecini doğrudan etkileşenler de onların ikna edimine etki oranları birbirinden farklıdır (Aristoteles, 2022b, 1356a2-1356a21). Aristoteles’in yapılandırdığı haliyle, bahse konu ilişkilendirmeyi konu edinmek hem retorik sanatının yapısına ve işleyişine hem de retorik türlerinin farklılaşma biçimine dair önemli ipuçları içermektedir.

Aristoteles siyasal, hukuksal ve törensel olmak üzere üç farklı retorik türünden bahsetmektedir. Antik Yunan toplumunun ve de özellikle Atina demokrasisinin siyasal işleyişinde bugünkü anlamıyla bir güçler ayrılığının olmadığı, davalarda savunma yapmak için profesyonel avukatların bulunmadığı, festival veya törenlerde konuşma yapmanın köklü ve yaygın bir gelenek olduğu göz önünde bulundurulur ise, ikna maksatlı konuşmaya maruz kalan dinleyicinin bir yargıç, festival ya da tören izleyicisi ve meclis üyesi olması büyük bir olasılıktır. Elbette bu sınıflandırmanın dışında kalan bireyler ve gruplar da gündelik yaşamın olağan akışında ikna maksatlı konuşmalara hem başvurmakta hem de maruz kalmaktadırlar.

Aristoteles özellikle mahkemelerdeki yargıçların, festivallerdeki ya da törenlerdeki izleyicilerin ve meclislerdeki üyelerin ikna maksatlı konuşmalara yönelik tutumlarını incelemek suretiyle retorik sanatını yapılandırmış görülmektedir. Bu yapılandırmadan anlaşıldığı kadarıyla, mahkemelerdeki yargıçlar geçmiş zamana, festivallerdeki ya da törenlerdeki izleyiciler şimdiki zamana, meclislerdeki üyeler ise gelecek zamana ilişkin kararlar vermekle ikna sürecinin işleyiş biçimine dair ipuçları sunmaktadırlar (Aristoteles, 2022b, 1358a36-1358b7).

Dinleyicinin kararının belirli zamanlarla ilişkili olması retorik sanatının farklı türler halinde sınıflandırılmasına neden olmaktadır. Şöyle ki dinleyicinin, kendisine yönelik söylem doğrultusunda karar vermesinin [gelecekte] iyi veya faydalı ya da kötü veya zararlı olacağına ikna olması bir siyasal retorik meselesi; kendisine yönelik söylemde belirtilen olayın

gerçekleşmesiyle [geçmişte] haklı veya haksız bir tutumun sergilendiğine ikna olması bir hukuksal retorik meselesi; kendisine yönelik söylemde belirtilen olayın gerçekleşmesiyle [şimdi] onurlu veya onursuz bir davranışın sergilendiğine ikna olması bir törensel retorik meselesidir. Bu işleyiş açısından, söz gelimi, bir siyasal retorikçi konuşmasında geçmişte gerçekleşen olayları ve örnekleri kullanmış olsa bile bununla o, dinleyiciyi geleceğe ilişkin bir karara ikna etmeye çalışmaktadır. Buradaki temel vurgu, konuşmacının değil de dinleyicinin kararlarının belirli bir zamana ilişkin olması ve bu durumun retorik türlerini belirlemesidir (Aristoteles, 2022b, 1368a19-1368a33, 1358b8-1358b20).

Aristoteles'in metinlerinden anlaşıldığı kadarıyla, dinleyicinin kararlarının sadece zamansal tahsisi değil ayrıca değer farklılıkları da retorik türlerinin farklılaşmasına neden olmaktadır. Şöyle ki dinleyici "iyi" veya "faydalı" ya da "kötü" veya "zararlı" olana ikna olmakla siyasal retoriğe; "haklı" veya "haksız" olana ikna olmakla hukuksal retoriğe; "onurlu" veya "onursuz" olana ikna olmakla törensel retoriğe ilişkin bir tutum sergiliyor görünmektedir (Aristoteles, 2022b, 1358b8-1358b20, 1358b21-1358b28). Diğer taraftan, dinleyici nasıl ki bahse konu yargı değerlerine ikna olmakla retorik türlerinin farklılaşmasına neden oluyor ise, konuşmacı da dinleyiciyi ilgili yargı değerlerine ikna etmeye çalışmakla retorik türlerinin amaç bakımından farklılaşmasına katkı sağlamaktadır. Üstelik bu işleyişte konuşmacı konuşmasını yukarıdaki yargı değerleriyle sınırlandırmak zorunda değildir. Yani o, dinleyiciyi söz konusu yargı değerlerine ikna etmeyi bir (üst) amaç olarak belirlese de özendirme, caydırma, suçlama, savunma, övme ve yerme türünden farklı cümleleri bu (üst) amaca hizmet edecek şekilde tamamlayıcı maksatla birer araç olarak kullanabilmektedir (Aristoteles, 2022b, 1358b21-1358b28).

Aristoteles'in dinleyicinin kararlarındaki zamansal tahsisi ve değer farklılıklarını ön plana çıkarmak suretiyle siyasal, hukuksal ve törensel retoriği yapılandırması oldukça belirgindir. Bununla birlikte, filozofun *Retorik* kitabında kullandığı örneklerin tamamını bu retorik türleri ile birebir örtüştürmek pek de olanaklı görünmemektedir. Söz gelimi, "Falancanın ateşi vardır.", çünkü 'O hızlı nefes alıp vermektedir.'" (Aristoteles, 2022b, 1357a23-1357b23) şeklindeki retoriksel akıl yürütme "iyi" veya "kötü", "faydalı" veya "zararlı", "haklı" veya "haksız", "onurlu" veya "onursuz"

şeklinde bir yargı değerine gönderim yapmamaktadır. Bu akıl yürütmedeki yargı değerlerini “kötü” veya “zararlı” ile ilişkilendirmek mümkün olsa bile, bir kimsenin ateşinin olmasının ya da hızlı nefes alıp vermesinin kötü veya zararlı olduğunu ileri sürmek bir siyasal retorikçinin işi değildir. Belki de bu durumu farklı retorik türlerinin keşfine yönelik bir ipucu olarak yorumlamak mümkündür. Diğer taraftan, bahse konu akıl yürütmenin hem “...dır.” ve “...dir.” eklerini içermesi hem de “Hızlı nefes alıp verenlerin ateşi vardır.” şeklinde geniş zaman bildiren bir [örtük] yargıya dayandırılması analitiksel ve retoriksel akıl yürütme biçimleri arasındaki ayrımın dikkate alınmasını gerektirmektedir. Nitekim analitiksel akıl yürütmede kullanılan “...dır.” ve “...dir.” ekleri zorunluluk; retoriksel akıl yürütmede kullanılan “...dır.” ve “...dir.” ekleri ise olumsuzluk bildirmektedir. Hızlı nefes alıp veren birisinin ateşinin olmayabileceği yani onun farklı bir gerekçeden dolayı hızlı nefes alıp vermesinin olanaklı olması bu durumun bir göstergesidir.

Retoriksel akıl yürütme “iyi”, “kötü”, “faydalı”, “zararlı”, “haklı”, “haksız”, “onurlu” ve “onursuz” şeklindeki yargı değerlerinden müteşekkil bir işleyiş olmakla sadece “...dır.” ve “...dir.” değil ayrıca “...meli.” ve “...malı.” şeklindeki yargı eklerini de içermektedir. Bu yargı değerlerinin tamamını “...meli.” veya “...malı.” eki kullanmak suretiyle birer özendirme, caydırma, suçlama, savunma, övme veya yerme cümlesine dönüştürebiliyor olmak bu genişlemeyi yeterince haklılandırmaktadır. Söz gelimi, kendisi için “faydalı” ve “iyi” olana ikna etmek amacıyla bir kimsenin muhatabına “Retorik sanatını öğrenmelisiniz.”, “Retorik sanatını öğrenmeniz faydalıdır.”, “Retorik sanatını öğrenmeniz iyidir.” şeklindeki cümleleri kullanması [hemen hemen] aynı kapıya çıkmaktadır.

Aristoteles siyasal retorikçi bazen bir müzakere biçimi olarak ele almaktadır. Bu durumu farklı retorik türlerinin keşfine yönelik bir diğer ipucu olarak yorumlamak mümkün görünmektedir. Şöyle ki müzakere edilen şeylerin sadece siyasal meseleler ile sınırlı olmadıkları göz önünde bulundurulur ise iletişim, medya, pazarlama, ekonomi ve uluslararası ilişkiler retorikçi gibi pek çok farklı retorik türünün keşfi olanaklı görünmektedir. Çünkü “iyi”, “kötü”, “faydalı”, “zararlı”, “haklı”, “haksız”, “onurlu” ve “onursuz” şeklindeki yargı değerleri bu [olası] disiplinlerin teorik ve pratik işleyişleri için de gayet elverişli ve kullanılabilir görünmektedir. Söz gelimi, bunlardan hangisi ile ilişkilendirilir ise ilişkilendirilsin,

dinleyiciyi kendisi için “iyi” veya “faydalı” bir şeye ikna etmek ne denli olanaklı ise kendisi için “kötü” veya “zararlı” bir şeye ikna etmek de o denli olanaksızdır. Üstelik Aristoteles’in siyasal retorik ile kastettiği siyasallığın sadece kamu yönetimine indirgenmiş sınırlı bir işleyiş olmaması yeni retorik türlerinin keşfine kapı aralamaktadır. Retorik sanatına ve retorik türlerine ilişkin bu genel açıklamalardan sonra Aristoteles’in yapılandığı haliyle, siyasal retorikğin yapısını ve işleyişini incelemek ikna ediminin gerçekleştirilme biçimlerine ilişkin daha detaylı bir bakış açısı sunmayı olanaklı kılmaktadır.

Siyasal Retorikte Konu ve Akıl Yürütme

Aristoteles yasama, kamu maliyesi, ithalat ve ihracat, ülkenin savunulması, savaş ve barış gibi meseleleri siyasal retorikğin temel konuları olarak ele almaktadır. Söz gelimi, bir siyasal retorikçi yasama konusunda konuşma yapmak ve bu konuşmasıyla dinleyiciyi ikna etmek istiyor ise onun kaç farklı yönetim biçimi olduğunu, bu yönetim biçimlerinden her birinin üstün ve zayıf yönlerini, bu yönetim biçimlerinden her birinin kendisinden kaynaklanan ne türden iç sorunlarla ve dış saldırılarla yıkılabileceğini, hem kendi ülkesinin tarihini hem de başka ülkelerin siyasal rejimlerini inceleyerek hangi yönetim biçiminin daha yararlı olduğunu seçip ayırt edebilmesi gerekmektedir. Nitekim bir ülkenin var olması ve varlığını sürdürmesi yasalarına bağlıdır (Aristoteles, 2022b, 1360a31-1360a37, 1365b22-1366a22). Benzer şekilde, ithalat ve ihracat konusunda konuşma yapmak ve bu konuşmasıyla dinleyiciyi ikna etmek isteyen bir siyasal retorikçinin ülkesinin ihtiyaçlarını, bu ihtiyaçların nasıl karşılandığını, bunlardan hangilerinin yurt içinde üretildiğini ve hangilerinin yurt dışından satın alındığını, başka ülkelerle bağlantı kurmak veya anlaşma yapmak için hangi ürünlerin alındığını ve satıldığını bilmesi hatta bu noktada ülkesinin hem ticari faaliyetler bakımından ihtiyaç duyduğu ülkelerle hem de kendisinden daha güçlü ülkelerle sorun yaşamamasına dikkat etmesi gerekmektedir (Aristoteles, 2022b, 1360a12-1360a17).

Bir siyasal retorikçinin yasama, ithalat ve ihracat gibi meselelerle ilgilendiğini ileri sürmek “Yasama konusunu ele almak yasa koyucuların değil de siyasal retorikçilerin işi midir?” ya da “Ülkenin ithalat ve ihracatını konu edinmek devlet adamlarının veya iktisatçıların değil de siyasal retorikçilerin işi midir?” şeklindeki sorularla yüzleşmeyi gerektirmektedir

(Platon, 2022, 455b). Aristoteles açısından, yasamayla ve yasalarla ilgilenmek tabii ki yasa koyucuların ve devlet adamlarının görevidir ve bu konu politikanın alanına girmektedir. Benzer şekilde, bir ülkenin ithalatıyla ve ihracatıyla ilgilenmek tabii ki devlet adamlarının görevidir ve bu konu iktisadın alanına girmektedir. Filozofun bu bağlamda vurgulamak istediği şey yasama, ithalat ve ihracat gibi meseleler hakkında konuşma yapan ve bu konuşmasıyla dinleyiciyi ikna etmek isteyen birisinin ilgili konularda yeterince bilgi sahibi olmasının gerekliliğidir. Zaten böyle olmasaydı yani retorik pratik bağlamından koparılıp sadece hukuk veya iktisat gibi belirli bir alanı konu edinen teorik bir disiplin olarak ele alınsaydı ondan bir söz sanatı olarak bahsetmek olanaklı olmazdı (Aristoteles, 2022b, 1359a30-1360a6).

Siyasal retoriğin ikna maksadına binaen konu edindiği bazı alanlara ve meselelere genel hatlarıyla değindikten sonra bu değerlendirmelerde birer yargı değeri olarak kullanılan “iyi”, “kötü”, “fayda” ve “zarar” ile kastedilenin ne olduğunu belirlemek gerekmektedir. İyi ve fayda hakkındaki açıklamalar bunların karşıtlarının yani kötünün ve zararın ne olduğunu da ortaya çıkaracağı için bu ikincilerin ayrıca açıklanmasına gerek yoktur. Aristoteles açısından, insanlar hem bireysel hem de toplumsal olarak bir amaç belirlemekte ve bu amaca ulaşmak için bazı davranışları gerçekleştirmeyi, bazı davranışlardan ise kaçınmayı tercih etmektedirler. İster bireysel isterse toplumsal yönüyle ele alınsın, tercihlerin amaçlara göre belirlendiği bu işleyişte asıl hedef yani amaç mutluluğun elde edilmesidir (Molacı, 2018, ss. 40-44). Aristoteles *Retorik* kitabında oldukça esnek, pratik ve çok yönlü açıklamalar yaparak mutluluğu erdemle uyumlu refah, kendine yeterlilik, hoş ve güvenli bir hayat ya da çok sayıda mala ve köleye sahip olup bunları kullanabilecek durumda olmak şeklinde tanımlamaktadır. Toplumdaki neredeyse herkesin bu sayılanlardan birisini veya bir kaçını mutluluk olarak görmesi bahse konu tanımdaki esnekliğin, pratikliğin ve çok yönlülüğün bir yansımasıdır (Aristoteles, 2022b, 1360a38-1360b31). Bu bakımdan herkes ortak bir hedef konusunda yani mutluluğu elde etme amacıyla uzlaşmaktadır. Ancak insanlar mutluluğu elde etme amacıyla her ne kadar uzlaşsalar da benimsenen amaca götüren araçlar veya yollar konusunda anlaşmazlık içerisindeyler (Bora, 2020, s. 54-55). Bu bakımdan, muhataplarını belirli bir karara veya davranışa ikna etmek isteyen bir siyasal retorikçinin araçlar

konusunu özellikle göz önünde bulundurması gerekmektedir (Aristoteles, 1998, 1112b12-1113a2; 2022b, 1362a15-1362a20).

Aristoteles açısından, nasıl ki hayat, istenildiği gibi yaşanmasa bile, sırf “kendisi için arzulanan” bir “iyi” ise; “mutluluk” da sırf “kendisi için arzulanan” bir “iyi”dir. Bir siyasal retorikçi sadece “kendisi için arzulanan” “iyi”yi değil ayrıca “başka bir şeyi olanaklı kıldığı için arzulanan” yani mutluluğun elde edilmesine aracılık etmesi bakımından “iyi”yi de konu edinmelidir. Bu bağlamda filozof sağlık, zeka, kuvvetli hafıza, hızlı kavrama yeteneği, özdenetim, cesaret, soyluluk, zenginlik, dostluk, onur, yüce gönüllülük, şanslılık ve adalet gibi pek çok farklı “iyi” şey saymaktadır. Bu durumda bazı şeyler sırf “kendisi için” arzulanın iken, bazı şeyler ise “bir iyiliği olanaklı kıldığı için” arzulanmaktadır. Söz gelimi, “hayat” sırf kendisi için arzulanın iken, “sağlık” ise hem yaşamın temel gereksinimi hem de hazzın kaynağı olduğu için arzulanmaktadır (Aristoteles, 2022b, 1362a21-1363a1). Bu yönüyle, bir siyasal retorikçi dinleyicinin kendisi için iyi göreceği şeyleri bilmesi ve bunları konu edinmesi gerekmektedir. Çünkü insan kendisi için kötü gördüğü bir şeye ne ilgi göstermekte ne de ikna olmaktadır.

Aristoteles’in iyi veya kötü ya da doğru veya yanlış olmak üzere sadece iki değerli bir yaklaşımdan hareketle varlıkları ve olguları yorumladığı iddiası literatürde hayli yaygın bir ithamdır. Filozofun retoriğe ilişkin tartışmalarda bir “topos” konusu olarak “iyi”, “daha iyi” ve “en iyi” ya da “kötü”, “daha kötü” ve “en kötü” şeklinde değer hiyerarşilerinden bahsediyor olması söz konusu iddianın temelsizliğini yeterince açığa çıkarmaktadır. Filozof açısından, sadece küçük bir iyi[lik] yerine büyük bir iyi[lik] elde etmek değil ayrıca büyük bir kötü[lük] yerine daha küçük bir kötü[lük] tercih etmek de iyi bir şeydir (Aristoteles, 2022b, 1362a21-1362b9). Bu yönüyle, bırakınız iyi ve kötü arasında bir uçurum varsayması ve dünyayı sadece bu uçurumun bir tarafından bakarak yorumlamayı, bağlama göre kötünün de iyi olabileceği durumlar vardır. Haksızlığa uğramanın haksızlık yapmaktan “daha iyi” olup olmadığını ya da iki gözü gören birinin tek gözünü kör etmenin mi yoksa tek gözü gören birinin [o] tek gözünü kör etmenin mi “daha kötü” olduğunu sorgulamak (Aristoteles, 2022b, 1365b19-1365b20; Platon, 2022, 469c) bu türden durumlara ilişkin incelemelerdir.

Değer hiyerarşileri sadece iyi ve kötü hakkındaki tartışmalarla sınırlı değildir. Mahkemede yargılanan bir sanığın, suça teşvik eden kişi olmasaydı ilgili suçu işlemeyeceğini, bu yönüyle, suça teşvik edenin “daha suçlu” olduğunu iddia eder iken; suça teşvik eden kişinin ise, suçu işleyecek kişi olmasaydı ilgili teşvikin suça dönüşmeyeceğini, bu yönüyle, kendisinin “daha az suçlu” veya “masum” olduğunu iddia etmesi (Aristoteles, 2022b, 1363b22-1364a23) bahse konu tartışmaların hem tarihsel hem de güncel bir örneğidir. Diğer taraftan, insanlar pek çok durumda iki şeyden her ikisinin de “iyi” olduğuna karar verseler bile bunlardan hangisinin “daha iyi” olduğu konusunda anlaşmazlığa düşmektedirler (Aristoteles, 2022b, 1363b5-1363b6). Bu yönüyle, sadece “iyi” ve “kötü” birlikteliğindeki “iyi” değil aynı zamanda hem “iyi” ve “daha iyi” birlikteliğindeki “daha iyi” hem de “kötü” ve “daha kötü” birlikteliğindeki “kötü” birer kazanç belirtisidir. İnsanlar kendileri için kazançlı gördükleri şeylere ilgi göstereceklerine ve ikna olacaklarına (Aristoteles, 2022b, 1365b22-1365b31) göre, bir siyasal retorikçi konuşmasını sadece “iyi” ve “kötü” şeklindeki yargı değerleri ile sınırlandırmamalı ayrıca “daha iyi” ve “en iyi” ya da “daha kötü” ve “en kötü” şeklindeki değer hiyerarşilerinin kullanımı ile de zenginleştirmelidir (Yeşil, 2024).

Siyasal retorikğin konusuna ilişkin bütün bu açıklamalardan sonra, yine bu retorik türünde kullanılan akıl yürütme biçimine değinmek uygun görünmektedir. Şöyle ki Aristoteles kendi yaşadığı dönemdeki düşünürlerin dinleyicide korku, öfke ve acıma gibi duygular uyandırmayı retorik olarak gördüklerini; konuşmacının karakterinin ikna edimini hiçbir şekilde etkilemeyeceğini iddia ettiklerini; dahası, ‘entimem’den yani retorikğin akıl yürütme biçiminden hiç bahsetmediklerini ifade etmektedir (Aristoteles, 2019, 183b15-184a9; 2022b, 1354a12-1354a31; Çörekçioglu, 2009, ss. 171-172; Kennedy, 1994, s. 45). Filozof açısından, bahse konu düşünürlerin dinleyicide duygu uyandırmayı retorik olarak görmeleri olsa olsa retorikğin ikincil unsurlarıyla ilgilenmekten başka bir şey değildir. Bahse konu birinci ve ikinci husus şu an için bir kenara bırakılmış olsa bile, ilgili düşünürlerin entimemden yani retorikğin akıl yürütme biçiminden hiç bahsetmemiş olmaları (Aristoteles, 2019, 183b15-184a9) retorikğin Aristoteles’ten önce bir sanat olarak yapılandırılmadığını tek başına kanıtlayan sağlam bir gerekçedir. Çünkü retoriksel akıl yürütmenin metodolojik bir işleyiş olarak

keşfedilmemiş olması sadece önerilerin ve iddiaların değil aynı zamanda bu önerilerin ve iddiaların ne türden gerekçelerle nasıl destekleneceğinin ve çürütüleceğinin de belirsiz kalmasıdır. Aristoteles bu belirsizliği ortadan kaldırmakla retorik bir sanat olarak yapılandırmaktadır.

Akıl yürütme düşünceleri veya cümleleri belirli ilişkilere göre düzenlenme etkinliğidir. İddiayı ve gerekçeyi birlikte içeren bir karmaşık cümle veya koşul cümlesi olmadıkça, tek bir düşünce veya cümle bir akıl yürütme değildir. Ayrıca, aralarında ilişki bulunmayan düşüncelerin veya cümlelerin bir araya getirilmesi de bir akıl yürütme değildir. Geleneksel felsefe iki öncülünden ve bir sonuçtan meydana gelen kıyası bir akıl yürütme biçimi olarak ele almaktadır. Aristoteles kıyası keşfetmekle birlikte, sadece bir öncülünden ve bir sonuçtan oluşan entimemleri retoriksel akıl yürütme biçimi olarak ele almaktadır. Daha yalın olması bakımından bu akıl yürütme biçimi hem siyasal, hukuksal ve ahlaksal meselelere kolaylıkla uyarlanmakta hem de gündelik iletişimin merkezinde yer almaktadır (Yeşil, 2022a, 2022b).

Retoriksel akıl yürütme tümevarım, örnek, özdeyiş ve çelişki başta olmak üzere toplum tarafından kabul edilen pek çok farklı unsurun kullanımıyla işlevsel hale gelmektedir. Özellikle “topos” konusu retoriksel akıl yürütmenin dayandığı çeşitliliği ve zenginliği yansıtan devasa bir veri deposudur. Elbette, retoriksel akıl yürütmeyi bütün yönleriyle açıklamak bu araştırmanın kapsamını aşmaktadır. Bu akıl yürütme biçimi ile kastedilen şeyin ne olduğunu en azından bir pratik uygulama örneği ile açıklamak meseleyi şu an için daha anlaşılır hale getirmektedir. Tümevarımsal işleyiş ile olan benzerliğini de dikkate alarak (Akbay, 2021, ss. 175-187) örnek yoluyla akıl yürütmeyi bu bağlamda bir pratik uygulama örneği olarak sunmak uygun görünmektedir.

Retoriksel akıl yürütmenin en az bir iddia ve bir gerekçe olmak üzere birbiriyle ilişkili iki düşünce veya cümleden oluştuğunu ifade etmiştik. Örnek yoluyla akıl yürütmeye gelince, bu işleyişte örnek kullanmanın iki farklı yolu bulunmaktadır. Şöyle ki örnek birinci kullanım biçiminde geçmişte gerçekleşen olaylardan alınır iken, ikinci kullanım biçiminde ise bireyin ya kendisinin oluşturduğu ya da mitlerden veya hikayelerden edindiği kurgulardan alınmaktadır. Söz gelimi, bir siyasal retorikçinin veya antik Yunan vatandaşının “Pers kralına karşı savaş hazırlıklarına başlamalı ve onun Mısır’ı işgal etmesine izin vermemeliyiz.” şeklinde bir iddia (İ) ya da öneri ileri

sürdüğü varsayılın. Bu siyasal retorikçinin veya antik Yunan vatandaşının kendi iddiasını desteklemek için geçmişte gerçekleşen olay örneklerini birer gerekçe (G) olarak kullanması örneğin, “Çünkü daha önce ‘Dareios Mısır’ı ele geçirinceye kadar Yunanistan’a saldırmadı.’ (G₁) ve ‘Kserkses Mısır’ı ele geçirinceye kadar bekledi ve orayı ele geçirir geçirmez Yunanistan’a saldırdı.” (G₂) demesi iddia ve gerekçeden oluşan bir retoriksel akıl yürütme-
dir (Aristoteles, 2022b, 1393a26-1393b3). Bu anlatımda kullanılan iki örnek dinleyiciyi ilgili iddiaya (İ) ikna etmek amacıyla kullanılan birer gerekçe-
dir (G).

Aristoteles açısından, “akıl yürütme” retorik sanatının işleyişindeki birincil ve asli meseledir. Bir konuşmacının gerek kendi karakterinin iyiliğini ön plana çıkarması gerekse konuşmasını dinleyicinin duygularını harekete geçirecek şekilde düzenlemesi ise ikincil meselelerdir. Elbette, bir aşçının yemek yiyenleri mutlu etmeyi amaçlaması mümkündür (Platon, 2022, 462d-463e). Ancak, retorikçinin amacı dinleyiciyi hoşnut etmek veya üzme-
ğildir. Bu bakımdan, bir siyasal retorikçi ikna sürecinde makul kanıtların dışında hiçbir şeye ihtiyaç duyulmayacak şekilde doğruları söylemeli ve akıl yürütmesini mümkün olduğu oranda gerçek olgulara dayandırmalıdır. Bu türden bir akıl yürütmenin göz ardı edildiği durumda ikna edimi makul gerekçelerden ziyade dinleyicinin zaaflarına yani ya konuşmacıdan edildiği olumlu karakter izlenimine ya da konuşmacı tarafından duygularının tahrik edilmiş olmasına dayanmaktadır (Aristoteles, 2022b, 1403b15-1404a12) ki bu iki işleyiş pek çok durumda manipülasyona veya yanıltmacaya açılan birer kapıdır.

Siyasal Retorikte Konuşmacı ve Konuşmacının Karakteri

Konuşmacı, konuşmasını dinleyicinin isteklerini, ilgilerini ve yönelimlerini dikkate almak suretiyle bizzat düzenleyen ve yapan kişidir. O, retorik sanatını hem teorik olarak bilmesi hem de pratik olarak uygulaması bakımından retorikçi dediğimiz kişinin kendisidir (Aristoteles, 2022b, 1355b8-1355b22). Aristoteles açısından, siyasal retoriğe ilişkin bir araştırma sadece retorik sanatının konuşmacıya tahsis ettiği rolü belirginleştirmekle kalmamalı ayrıca demagog ve retorikçi arasındaki ayrımı da netleştirmelidir. Filozof demagogluğun tarihinin retorik sanatının şekillenmesinden çok daha önceki zamanlara dayandığını hatta antik tiranların çoğunun demagog olduğunu, fakat kendi yaşadığı dönemde demagogların eskiye nazaran daha

az olduğunu (Aristoteles, 2017, 1305a8-1305a34) ifade etmekle bahse konu gerekliliğe ilişkin bazı ipuçları sunmaktadır.

Aristoteles incelediği beş farklı demokrasi biçiminden özellikle ikisini ön plana çıkarmakla demagoglar ve demagoji hakkındaki temel kanaatlerini paylaşmaktadır. Filozofun bu bağlamda konu edindiği ilk demokrasi biçimi yasalara ve ilkelere dayanmakla vatandaşların eşitliğini ve özgürlüğünü teminat altına alan bir yönetim şeklidir. Bu işleyişte yasaların ve ilkelerin ölçüt olarak benimsenmesi devletin yönetim mekanizmasındaki üst kademe-lerin en iyi vatandaşlara tahsis edilmesine ve böylelikle, demagogların hareket alanının kısıtlanmasına neden olmaktadır. Filozofun aynı bağlamda konu edindiği bir diğer demokrasi biçimi, gücü ve işleyişi yasalardan ve ilkelerden ziyade (Kundakçı, 2020, ss. 59-61) doğrudan halka yani halkın sürekli denetim gücüne dayanan bir yönetim şeklidir. Bu işleyişte halkın çoğunluğu ve dolayısıyla da yönetim gücünü elinde bulunduruyor olması bazı kimselerin demagoji yani lafebeliği yaparak halka dalkavukluk yapmalarına ve böylelikle onları yöneticilere, zenginlere ve aristokratlara karşı kıskırtmalarına kapı aralamaktadır. Başlangıçta kendilerini halkın adamı veya çoğunluğun temsilcisi gibi gösterip şöhret kazanan bu demagoglar, siyasal gücü elde eder etmez, zaten hukukun denetiminde olmayan böyle bir yönetim biçimini kolaylıkla tiranlığa dönüştürmektedirler. Aristoteles bu türden bir işleyişe dikkat çekmekle hem demagojiyi ve dalkavukluğu teşvik eden siyasal mekanizmaya (Yağanak, 2020, ss. 124-125) hem de anlık hazlar ve çıkarlar peşinde koşarak çoğunluğa hoş görünmeye çalışan küstah siyasetçilerin veya demagogların neden olabileceği siyasal, hukuksal ve ahlaksal tahribata dikkat çekmektedir. Aslında bu durum, yasaların ve ilkelerin üstün olmadığı bir yerde demagogların türemesinin ve yaygınlaşmasının normalleşmesine ilişkin önemli bir işarettir (Aristoteles, 2017 1291b31-1292a37, 1273b28-1274a22, 1304b21-1305a7; 2021, 25-29).

Aristoteles açısından demagoji sadece yukarıda belirtilen ikinci yönetim şeklinde değil ayrıca soyluluk ve zenginlik gibi bazı özellikleriyle ön plana çıkan sınırlı sayıda kişi, grup veya ailenin yönetim gücünü paylaştığı oligarşilerde de görülmektedir. Bu yönetim şeklinde oligarklar arasında kişisel rekabet olması onlardan bazılarının zamanla birer demagog haline gelmelerine neden olmaktadır. Hatta bu bağlamda bir değil iki farklı (oligarşik) demagoji tipinden bahsetmek gerekmektedir ki bunlardan birincisi, bir

oligarkın ya kendisi tiran olmaya çalışırken ya da bir başka oligarkı tiran yapmaya çalışırken diğer oligarklara demagoji yapmasıdır. İkincisi ise, bir oligarkın vatandaşlara demagoji yapmasıdır. Söz gelimi, oligarşik yönetimlerde yargıçlar ve çeşitli jüri üyeleri halk tarafından değil, yönetim gücünü paylaşan oligarklar tarafından seçilmektedirler. Nitekim bu oligarklar, seçtikleri kişilere demagoji yaparak onları kendi taraflarında tutmaya çalışmakta hatta onları zaten kendilerinin seçtiğini iddia ederek bu demagojiyi bir baskı unsuru olarak kullanmaktadırlar. Dahası, bu oligarklar, mahkeme üyelerinin yönetici grubun dışındaki kişilerden oluşması durumunda bu kişilere yağcılık yaparak kendi çıkarları doğrultusunda kararların alınmasını sağlamakta hatta bu türden teşebbüsleri ile anayasayı bile değiştirmekte bir beis görmemektedirler (Aristoteles, 2017, 1305b22-1306a13). Aristoteles'in bu türden bir yozlaşmaya yönelik tedbiri oldukça dikkat çekicidir. Onun açısından, yönetim biçimi ister demokrasi isterse oligarşi olsun, devlet kurumlarında büyük ofislere sahip olup da bu ofisleri yönetme imtiyazını uzun süre elinde bulunduran devlet adamları tiranlık özlemine yönelmektedirler. Bu türden bir imtiyaza sahip olmayanların devletin işleyişine büyük çaplı zarar vermeleri kolay olmadığına göre, bahse konu imtiyazların kısa süreliğine tahsis edilmesi yönetimin belirli bir grubun veya ailenin tekeline geçmesini engellemektedir (Aristoteles, 2017, 1307b40-1308a24; 2021, 1-5).

Yasaların ve ilkelerin üstünlüğünden ziyade tamamen halkın gücüne ve sürekli denetimine dayanan bir demokrasi biçiminde yönetim demagoglar eliyle kolaylıkla tiranlığa dönüştürülse de bu durum tiranlıkla birlikte demagojinin sona erdiği anlamına gelmemektedir. Tiranlar her ne kadar gücü tekelinde bulunduran yöneticiler olsalar da zaman zaman demagojiye başvurumaktadırlar. Onların bu bağlamdaki en bilindik davranışları toplumun ileri gelenlerini suçlayarak ya da cezalandırarak halkın beğenisini kazanmaya çalışmalarıdır (Aristoteles, 2017, 1310a38-1310b31). Tiranların çevrelerinde kendilerine yalakalık yapan pek çok dalkavuşun bulunması bu yönetim biçiminde demagogların var olmaya devam ettiğinin bir diğer işaretidir (Aristoteles, 2017, 1313b33-1313b41).

Demagog, muhatap olduğu kimseye yaranmaya çalışmakla ve onu bir kararı almaya veya bir eylemi gerçekleştirmeye teşvik etmekle aslında gizliden gizliye kendi kişisel çıkarının peşinde koşan bir bukalemundür. Bir demagogun eğilimi, konuşurken muhatabın isteklerine odaklanıyor gibi

görünmek ve gücü elde edinceye kadar kendi amacını gizlemektir. Dalkavukça konuşmanın müzakereye açık olmak, gerekçelendirmeye dayanmak ve karşıt görüşleri dikkate almak gibi metodolojik gereksinimlerden yoksun olması bu gizliliği sürdürebilmenin temel koşuludur. Aristoteles retorik bir sanat olarak yapılandırmakla sadece antik Yunandaki demagoji geleneğine meydan okumakla kalmamakta aynı zamanda bir retorikçinin yani konuşmacının niçin demagoglara özgü eğilimlerle hareket etmemesi gerektiğini de ilkesel olarak ortaya koymaktadır. Filozofun retorik sanatını siyaset, hukuk ve ahlak gibi disiplinlerle sıkı bir şekilde ilişkilendirmesi hatta maruz kalınan manipülasyonları fark edebilmek için bu sanatı bir yöntem olarak öğrenmenin gerekliliğini ortaya koyması bu ilkesel tutumun bir yansımasıdır. Hatta filozofun siyasal, hukuksal ve ahlaksal bir mesele olarak bireyin iyiliğini ve faydasını toplumun iyiliği ve faydası ile sıkı bir şekilde ilişkilendirmesi bu ilkesel tutumun adeta teminat altına alınmasıdır (Aristoteles, 1998, 1094a18-1094b11; 2022b, 1358b-1360b; Platon, 2022, 481ab, 507e-508a). Bu bakımdan, bir siyasal retorikçinin demagojiye başvurmak suretiyle kişisel çıkar peşinde koşması yani toplum için iyi ve faydalı olanı göz ardı ederek dinleyiciyi sadece kendisi için iyi ve faydalı olana ikna etmeye çalışması kabul edilebilir bir durum değildir.

Demagogun ve retorikçinin konuşma edimlerindeki genel farklılıklar retorik sanatının unsurlarından birisi olarak ele alınan konuşmacıya ilişkin önemli ipuçları içermektedir. Şöyle ki bir demagog konuşma edimini bireysel çıkarlarına ve keyfi eğilimlerine dayandırır iken, retorikçi ise konuşma edimini akıl yürütme başta olmak üzere belirli metodolojik gereksinimlere göre yapılandırmakla yükümlüdür. Bu metodolojik gereksinimler bir konuşmanın müzakereye ve denetime açık olmasını sağlayan olmazsa olmazlardır. Retorik sanatının şekillenmesiyle demagogların toplum sahnesinden çekilmedikleri (Aristoteles, 2017, 1319b33-1320a16) göz önünde bulundurulur ise, bu sanatın metodolojik ölçütlerini kullanmak suretiyle bir konuşmayı kim tarafından yapıldığına, kime karşı yapıldığına ve nasıl yapıldığına göre denetlemek demagogların neden olabileceği siyasal, hukuksal ve ahlaksal tahribatın, hangi dönemde gerçekleştirilmiş olmasından bağımsız bir şekilde, en azından azaltılmasına katkı sağlamaktadır.

Aristoteles “konuşmacı”yı retorik sanatının unsurlarından birisi olarak ele alır iken, “konuşmacının karakteri”ni ise bu sanatın ikna tarzlarından

birisi olarak ele almaktadır. Filozof kendi yaşadığı dönemdeki düşünürlerin konuşmacının karakterinin ikna sürecini hiçbir şekilde etkilemeyeceğini iddia ettiklerini ifade etmektedir (Aristoteles, 2022b, 1356a2-1356a21, 1354a12-1354a31). Ancak o, retorik sanatını yapılandırırken konuşmacının karakterini başat bir konu olarak belirlemekte ve böylelikle, bahse konu iddiaya yönelik güçlü ve kalıcı bir yanıt vermektedir. Söylemleri hiçbir akıl yürütmeye veya kanıta dayanmayan bazı duygusal konuşmacıların dinleyicileri yalnızca sözler[iy]le etkileyebiliyor olmaları bu yanıtı yeterince haklılandırmaktadır (Aristoteles, 2022b, 1408a20-1408a25). Ayrıca, Aristoteles'in analitiksel akıl yürütmeden bahsederken konuşmacının karakterini ön plana çıkarmaması yani bu akıl yürütme biçimindeki kanıtlamada konuşmacının karakterini etkisiz eleman olarak görmesi bu yanıtla ilişkin farkındalığın açık bir teyididir. “Dokuz niceliktir.’, çünkü ‘O, sayıdır.” şeklindeki bir akıl yürütmenin kimin söylediğinden ve söyleyenin nasıl bir karaktere sahip olduğundan bağımsız bir şekilde doğru ve geçerli olması bu durumun bir yansımasıdır.

Siyaset, hukuk ve ahlak gibi disiplinlerde matematiksel kesinlik olanaklı olmadığına göre, retorik sanatının konu edildiği alanlara ve meselelere ilişkin bir konuşmada konuşmacının karakterinin ikna sürecini etkilemesi olağandır. Bu yönüyle, bir siyasal retorikçinin konuşur iken sadece iddialarını kanıtlamakla ve onların benimsenmeye değer olduklarını göstermekle yetinmemesi ayrıca kendi karakterinin iyi olduğunu da düşündürterek dinleyiciyi ikna etmeye çalışması gerekmektedir (Aristoteles, 2022b, 1377b21-1378a6). Elbette, bu süreçte konuşmacının kendi karakterinin iyi olduğunu dinleyiciye düşündürmesi, siyasal retoriğe ilişkin söylemlerin yalnızca karakter gösterimine dayandığı anlamına gelmemektedir. Bilakis, siyasal retoriği konuşmacının olumlu karakter izlenimi sunmasından ibaret bir etkinlik olarak ele almak bu sanatın yapısal olarak tahrip edilip bir manipülasyon aracına dönüştürülmesidir.

Aristoteles açısından, siyasal, hukuksal ve ahlaksal kanıtlar ortaya koymanın mümkün ve gerekli olduğu yerde konuşmacının sadece olumlu karakter izlenimi uyandırmak ya da dinleyicinin duygularını harekete geçirmek suretiyle ikna girişimine yönelmesi siyasal retoriğin ne yapısına ne de işleyişine uygun düşmektedir. Ancak bu türden kanıtların bulunmadığı (Aristoteles, 2022b, 1418a38-1418b4; Braet, 1992, ss. 314-317; Stucki & Sager,

2018, ss. 374-376) ya da dinleyicinin bir akıl yürütmenin veya gerekçelendirmenin ne olduğunu anlayamayacak derecede küçük yaşta ya da bilgisiz veya eğitimsiz olması durumunda bir konuşmacının sadece olumlu karakter izlenimi sunmak ya da dinleyicinin duygularını harekete geçirmek suretiyle ikna girişimine yönelmesi siyasal retorik açısından meşru görünmektedir. Aristoteles bu türden bir meşruiyetin ve yoksunluğun neden olabileceği olumsuzlukların farkındadır. Onun, bir kimsenin kendi tercihi ile retorikçi ya da sofist olacağını yani ikna amacına yönelmekle retorikçi; yanıltma ve kandırma amacına yönelmekle ise sofist olacağını belirtmesi bu farkındalığın hatta kaygının bir yansımasıdır (Aristoteles, 2022b, 1355b8-1355b22). Elbette filozofun bu açıklaması ikna ya da yanıltma edimlerine neden olan bireysel tercihlerin veya niyetlerin önceden fark edilebilmelerini olanaklı hale getirmemektedir. Belki de bazı konuşmaları, bu türden istisnai durumlarla sınırlı olmaları koşuluyla, sağlam akıl yürütme içerip içermemelerine göre değil de kimler yani nasıl karaktere sahip birileri tarafından yapıldıklarına göre değerlendirmek bazı muhtemel olumsuzlukların en aza indirilmesine olanak sağlamaktadır.

Retorik sanatı matematik ve fizik gibi disiplinlerden ziyade siyasal, hukuksal ve ahlaksal meseleleri konu edinmektedir. Bu meselelere ilişkin bir konuşmada konuşmacının kim olduğu ve nasıl bir karaktere sahip olduğu ikna sürecini önemli ölçüde etkilemektedir. Ortada böyle bir gerçeklik varken bir siyasal konuşmayı konuşmacının kim olduğundan ve nasıl bir karaktere sahip olduğundan bağımsız bir şekilde değerlendirmek siyasal retorikğin önemli bir ölçütünün ihmal edilmesidir. Üstelik bunu söylemek bir siyasal konuşmada doğruluğun ve yanlışlığın konuşmacının karakterine göre belirlenmesi gerektiğini ileri sürmek değildir.

Aristoteles'in teorik ve pratik bilgiyi birlikte gerekli görmesi felsefe ve retorik iç içeliğinin bir göstergesidir. Onun yaklaşımına göre, filozof prensip olarak genel konular hakkında konuşurken retorikçi ise genel konuları göz önünde bulundurmakla birlikte daha çok tekil konulara ilişkin konuşmaktadır. Söz gelimi, filozof adaletin veya adaletsizliğin doğası hakkında konuşurken retorikçi ise falan filan kişinin adil olup olmamasına ilişkin konuşmaktadır. Benzer şekilde, filozof tiranlığın doğası hakkında konuşurken retorikçi ise falan filan kişinin tiran olup olmamasına ilişkin konuşmaktadır (Aristotle, 1991c, 917a5-1428). Haliyle, teorik ve pratik bilgi bütünlüğünden

yoksun dinleyicinin bir konuşmacının söylediği şeylere, onun sadece olumlu karakter izleniminden etkilenerik ikna olması beklenen bir durumdur. Bir başka ifadeyle, herkesin bir konuşmayı, konuşmacının kim ve nasıl karaktere sahip birisi olduğundan bağımsız bir şekilde değerlendirebilecek teorik bir felsefi yeteneğe ve [ve bunu kendisine uyarlayabileceği] pratik bir retoriksel yeteneğe sahip olmadığı dikkate alınır ise, toplumdaki pek çok insanın kötü niyetli siyasetçilerin gayet masum görünen söylemlerine ikna olmaları işten bile değildir.

Siyasal Retorikte Dinleyici ve Dinleyicinin Duygu Durumu

Retorik sanatının ‘konu’, ‘konuşmacı’ ve ‘dinleyici’ olmak üzere üç unsurdan (Aristoteles, 2022b, 1358a36-1358b7) ve “akıl yürütme”, “konuşmacının karakteri” ve “dinleyicinin duygu durumu” olmak üzere bunlarla doğrudan ilişkili üç farklı ikna tarzından oluştuğunu ifade etmiştik. Bu üç unsur retorik sanatının işleyişinde eşit oranlı etkiye sahip görünseler de aslında “dinleyici” diğer unsurlardan daha etkilidir. İster bir kişi isterse kitle olsun, bir konuşmanın ikna edici olup olmamasına karar verenin en nihayetinde dinleyici olması onu bu konuda adeta bir hakem veya yargıç konumuna yükseltmektedir. Bir konuşmanın konusunun, amacının ve retorik türünün daha başlangıçtan dinleyicinin algısına, ilgisine ve yeterliliğine göre belirlenmesi bu oransal etki fazlalığının temel gerekçesidir (Aristoteles, 2022b, 1391b8-1391b21, 1358a36-1358b7).

Aristoteles “belirli dinleyici”, “yaygın dinleyici” ve “ideal dinleyici” şeklinde bazı ifadeler kullanmak suretiyle dinleyicinin kim ya da kimler olabileceğine ilişkin bazı ipuçları sunmaktadır. Elbette bu ipuçları bir siyasal retorikçinin dinleyiciyi sadece belirli bir kişi, sınıf veya grup olarak belirlemesini değil aynı zamanda onun hakkında bilgi sahibi olmasını da olanaklı kılmaktadır. Söz gelimi, bir siyasal retorikçi övgü konuşması yapmak istiyor ise dinleyiciye, hakkında konuştuğu konunun kendilerinin değer verdiği şeylerle ilişkili olduğunu ya da bir konu hakkında değil de bir kişi hakkında konuşuyor ise bu kişinin kendilerinin değer verdiği şeylere zaten sahip olduğunu düşündürmesi gerekmektedir. Bu temel gereksinimin karşılandığı yani dinleyicinin değer verdiği şeylerin dikkate alındığı durumda konuşmanın bir “belirli dinleyici”ye örneğin bir Atinalıya veya Atinalılara ya da Spartalılara, İskitlere veya filozoflara yapıyor olmasının pek bir önemi yoktur. Bir Atinalının önünde veya Atina’da Atinalıları övmenin kolay iken bir

Spartalının önünde veya Sparta'da Atinalıları övmenin zorluğu dinleyicinin değer verdiği şeylerin dikkate alınıp alınmamasından kaynaklanan bir zorluktur (Aristoteles, 2022b, 1367b7-1367b11, 1415b32-1416a3; Kundakçı, 2020, ss. 57-58; Plato, 1997a, 236a).

Bir siyasal retorikçi şayet “yaygın dinleyici”ye yani belirli bir toplumdaki genel dinleyici kitlesine hitap ediyor ise muhataplarını ikna edebilmek için konuşmasında herkes tarafından bilinen kavramları kullanmalıdır (Aristoteles, 2022b, 1355a22-1355b7). O bazen dinleyicinin zihninde önyargı oluşturabilmek bazen ise kendisi hakkındaki ön yargıları ve kuşkuları ortadan kaldırabilmek için konuşmasına giriş cümleleri ile başlamaktadır. Aristoteles açısından, “‘Şu noktaya dikkat etmenizi istiyorum.’, çünkü ‘Bu benim kadar sizi de ilgilendiriyor.’” şeklindeki bu ifadeler “ideal dinleyici”den ziyade halihazırda konuşmacının karşısında bulunan dinleyiciye yönelik söylemlerdir. Genellikle, davası veya durumu zayıf olan ya da zayıf görünen siyasal retorikçiler konuşmalarına bu türden giriş cümleleri ile başlamaktadırlar. Çünkü bu durumdaki bir konuşmacı dinleyiciyi gerçek olgulardan ziyade farklı şeylere yöneltmeyi amaçlamaktadır. Bu durum, kölelerin kendilerine yöneltilen soruları doğrudan cevaplamak yerine uzun mukaddimelerle dolaylı olarak yanıtlayıp konuyu değiştirmeye çalışmalarına benzetilmektedir (Aristoteles, 2022b, 1415a38-1415b31; Fârâbî, 2019, s. 81).

Aristoteles’in “belirli dinleyici”, “yaygın dinleyici” ve “ideal dinleyici” ile kastettiği şeyin kim ya da kimler olduğu bugün hala tartışılmaktadır (Clayton, 2004, ss. 183-203). Ancak ne bu konudaki tartışmalara ne de bu tartışmalardan çıkan alternatif yorumlara odaklanmak bu araştırmanın kapsamına girmektedir. Şu an için, dinleyicinin üyesi olduğu “sınıf”ı bilmenin ve bu sınıfa özgü “eğilim”leri göz önünde bulundurmanın gerekliliğine dikkat çekmek yeterli görünmektedir. Şöyle ki her bir insan doğruluğu ve yanlışlığı kendisine uygun gördüğü şekliyle ve üyesi bulunduğu sınıfın eğilim tipine göre benimsemeye meyillidir. Aristoteles’in bu bağlamdaki ifadelerinden hareketle “sınıf”ın çocuk, olgun ve yaşlı arasında olduğu gibi yaş farklılıklarına; erkek ve kadın arasında olduğu gibi cinsiyet farklılıklarına; Atinalı ve Spartalı arasında olduğu gibi uyruk [ya da ikamet] farklılıklarına; cahil ve eğitilmiş kimseler arasında olduğu gibi tahsil farklılıklarına göre belirlenen birer yapı olarak görülmesi mümkündür. “Eğilim”ler ise bir kimsenin karakterini ve yaşam biçimini belirleyen yönelimlerdir. Söz gelimi hem

farklı şeyleri konuşma hem de farklı biçimde konuşma eğilimleri bireylerin eğitilmiş ya da cahil kimseler olarak görünmelerine neden olmaktadır. Bu bakımdan, bir siyasal retorikçinin belirli bir sınıfın eğilimlerine ilişkin pek çok kelime kullanmak suretiyle dinleyicinin zihninde olumlu bir karakter izlenimi oluşturması olanaklıdır.

Bir siyasal retorikçinin belirli bir sınıfın eğilimlerini kullanmak suretiyle dinleyiciyi kolaylıkla ikna etmesi ya da istismar etmesi mümkündür. Bazı konuşmacıların konuşma esnasında sık sık “Bunu kim bilmez ki!” veya “Zaten bu herkesin bildiği bir şeydir.” diyerek kendilerini dinleyiciye onaylatmaları bu durumun yaygın bir örneğidir. Çünkü böyle bir ifadeye maruz kalan dinleyici, herkesin bildiği bir şeyi kendisinin bilmediğini fark edip utanma eğilimi göstermekte ve bu cehaletin neden olduğu utancı gizlemek için de konuşmacıyı onaylama eğilimi göstermektedir (Aristoteles, 2022b, 1408a26-1408a37). Dinleyicinin eğilimlerini dikkate almanın her ne kadar bu türden olumsuz kullanımları olsa da bir konuşmacının dinleyicinin çocuk, olgun veya yaşlı ya da Atinalı veya Spartalı olup olmamasını göz önünde bulundurmaksızın herkesi aynı konuşma ile ikna etmeye çalışmasının ne denli garip bir girişim olacağını tahmin etmek hiç de zor değildir. Bu bakımdan, bir siyasal retorikçi ikna girişiminde başarılı olabilmek için hem dinleyicinin üyesi olduğu sınıfı hem de bu sınıfın kendisine özgü eğilimlerini bilmesi önem arz etmektedir.

Aristoteles açısından, bir siyasal retorikçi ikna maksadında başarılı olmak için konuşmasını dinleyicinin duygu durumuna göre düzenlemelidir. Tabii ki filozofun bu önerisini netleştirebilmek için öncelikle eğilim ve duygu arasındaki kategorik farklılığın belirginleştirilmesi gerekmektedir. Söz gelimi, bir öğrencinin işittiği şeyleri kolaylıkla öğrenme eğilimi ve sınavdan düşük not alma korkusu kategorik olarak farklı şeylerdir. Benzer şekilde, bir öğretmenin tedbirli davranma eğilimi ve yanlış anlaşılma korkusu da kategorik olarak farklı şeylerdir. Elbette eğilim ve duygu farklı şeyler olsalar da onlar arasında etkileşimin olması olanaklıdır. Eğilimin duyguyu azaltması veya artırması ne denli mümkün ise duygunun eğilimi azaltması veya artırması da o denli mümkündür. Örneğin, kolay öğrenme eğilimi sınavdan düşük not alma korkusunu azaltır iken, yanlış anlaşılma korkusu tedbirli olma eğilimini artırmaktadır. Yoğun deneyimlenen bir mutluluk duyusunun tedbirli davranma eğilimini neredeyse ortadan kaldırması ya da

aşırı tedbirli davranma eğiliminin mutluluk duygusuna neredeyse tamamen ket vurması bu durumun yaygın ve bilindik olgularıdır.

İkna girişiminde başarılı olabilmek için konuşmasını dinleyicinin duygu durumuna göre düzenlemek isteyen bir siyasal retorikçi öncelikle duyguların neler olduğunu, onlara nelerin neden olduğunu ve onların nasıl harekete geçirildiğini bilmelidir (Aristoteles, 2022b, 1356a22-1356a36; London, 2000, s. 289). Aristoteles açısından, duygular insanları yargılarını değiştirmeye sevk edecek şekilde etkileyen hislerdir (Aristoteles, 2022b, 1378a21-1378a30). Bu noktada korku, öfke ve acıma gibi pek çok duyguyu konu edinmek olanaklı olsa da bunlardan yalnızca birisini söz gelimi korku duygusunu ele almak meseleyi anlaşılır hale getirebilmek için yeterlidir. Korku duygusu bir kötülüğün gerçekleşeceğini düşünmekten kaynaklanan acı veya ızdırıp hissidir. Elbette her kötülük korku uyandırmamaktadır. Aptallığın bir kötülük olarak görülüp de gerekli korkuyu uyandırmaması bu durumun bir göstergesidir. Ayrıca, bir kötülüğün veya tehlikenin çok uzun zaman sonra gerçekleşeceğini düşünmek korkunun azalmasına veya ortadan kalkmasına neden olmaktadır. Herkesin öleceğini bilip de bunun uzun zaman sonra gerçekleşeceğini düşünmesi bu durumun bir göstergesidir. Bu bakımdan, bir kimsenin kendisine yönelik kötülüğün, tehlikenin veya kaybın yakın zamanda gerçekleşeceğini düşünmesi korkuya neden olmaktadır (Aristoteles, 2022b, 1382a21-1382b27; 2022a, 1453b1-1454a15).

Korkunun doğası kadar bu korkunun kimden veya neden kaynaklandığı da önem arz etmektedir (Özdağ, 2023, 494). Şöyle ki insan, kendisini yıkıma uğratacak, tehlikeye atacak ve büyük acılar yaşatacak güce sahip olan kimselerden veya şeylerden korkmaktadır. Bunları yapma gücüne sahip olan hasımlardan veya sınırlı insanlardan korkulmasının nedeni budur. Aynı şekilde sadece kendisine kötülük yapılan değil ayrıca kendisine kötülük yapıldığını düşünen insanlardan da korkulmaktadır, çünkü bu insanlar intikam almak için fırsat kollamaktadırlar. Diğer taraftan, gücün adaletsiz bir kişinin eline geçmesinden korkulmaktadır, çünkü adaletsiz kişiyi kötülük yapmaktan alıkoyan bir şey yoktur. Bu bakımdan, kendisine yönelik büyük bir tehlikenin veya ızdırabın gerçekleşeceğini düşünmesi insanın korkuya kapılmasına neden olmaktadır. Gerçekleşeceği düşünülmeyen bir şeyin korkutması söz konusu değildir (Aristoteles, 2022b, 1382a21-1383a12).

Bir siyasal retorikçi konuşmasını dinleyicinin sadece duygularına hitap edecek şekilde değil aynı zamanda dikkatini de çekecek şekilde düzenlemelidir. Nitekim o sadece kendisinin iyi bir karaktere sahip olduğunu değil ayrıca söylediği şeylerin kendileri için şaşırtıcı, iyi ve önemli olduğunu düşündürmekle de dinleyicinin dikkatini çekmekte ve böylelikle, konuşmasına dinleyicinin güvenini kazanarak başlamaktadır. Aslında bu girişim dinleyicinin zihnini iknaya hazır hale getirmekten başka bir şey değildir (Aristoteles, 2022b, 1377b21-1378a6). Çünkü dinleyici hem iyi duygular beslediği bir kişinin söylediği şeyleri dinlemeye hem de kendisi için şaşırtıcı, iyi ve önemli gördüğü şeyleri onaylamaya hazırdır. Tabii ki kendisinin iyi bir karaktere sahip olduğunu düşündürmüş olsa bile, bir siyasal retorikçinin söylediği şeyleri önemsiz ve sıradan meseleler gibi göstererek dinleyicinin dikkatini dağıtmayı amaçlaması da mümkündür. Üstelik dinleyicinin muhakeme yeteneğindeki zayıflıktan dolayı konudışı şeyleri dinleme eğilimi bu türden bir işleyişi kolaylaştırmaktadır (Aristoteles, 2022b, 1415a38-1415b31). Bazı konuşmacıların komiklik yaparak dinleyicinin dikkatini dağıtmaları bu durumun yaygın bir örneğidir (Aristoteles, 2022b, 1415a25-1415a34).

İster dikkat çekmekle isterse dikkat dağıtmakla işe başlasın, konuşmacı her halükârda dinleyicinin duygularını dikkate almak durumundadır. Bu bakımdan bir siyasal retorikçi dinleyiciyi şayet korkutarak bir şeye ikna etmek istiyor ise, ona büyük bir tehlikeye maruz kalmak üzere olduğunu düşündürmesi hatta bu tehlikenin kendisinden daha güçlü kimseleri bile yıkıma uğrattığını hatırlatması gerekmektedir (Aristoteles, 2022b, 1382a21-1383a12). Ancak, bütün bu açıklamalara rağmen, retorik sanatı, Aristoteles'in yaşadığı dönemdeki düşünürlerin benimsedikleri gibi, sadece duyguları konu edinmekten ve onları harekete geçirmekten ibaret bir işleyiş değildir (Aristoteles, 2022b, 1354a12-1354a31, 1356a2-1356a21). Durum böyle olsaydı, onu demagogik ve sofistik konuşma biçimlerinden ayırt etmek olanaksız olurdu (Çörekçioğlu, 2009, ss. 162-163; Dürüşken, 2001, s. 19). Nitekim Aristoteles'in retorikçi 'konu', 'konuşmacı' ve 'dinleyici' olmak üzere üç unsurdan ve "akıl yürütme", "konuşmacının karakteri" ve "dinleyicinin duygu durumu" olmak üzere [bunlarla doğrudan ilişkili] üç ikna tarzından müteşekkil bütüncül bir sanat olarak yapılandırması bu türden bir parçacı yorumlama biçimine yönelik tarihsel bir meydan okumadır.

Sonuç

Aristoteles retorîği ‘konu’, ‘konuşmacı’ ve ‘dinleyici’ olmak üzere üç unsurdan ve “akıl yürütme”, “konuşmacının karakteri” ve “dinleyicinin duygu durumu” olmak üzere üç ikna tarzından müteşekkil bütüncül bir sanat olarak yapılandırmakta ve onun bazı alt türlerinden bahsetmektedir. Filozof siyasal, hukuksal ve törensel retorik türlerinden bahsetmekle gündelik yaşamın merkezindeki konuların felsefeye ve akıl yürütmeye konu edilebileceğini belirgin bir şekilde ortaya koymaktadır.

Aristoteles’in yapılandığı haliyle, siyasal retorik akıl yürütme ve kanıt sunma merkezli bir işleştirdir. Bu akıl yürütme ve kanıt merkezlilik siyasal retorîği bireysel çıkardan ziyade kamusal menfaat ve erdem duyarlı bir yapı haline getirmektedir. Diğer taraftan, filozofun siyasal retorîği konu edinirken sadece akıl yürütmenin değil aynı zamanda konuşmacının karakterinin ve dinleyicinin duygu durumunun ikna sürecine etkilerinden de bahsetmesi sadece dönemi itibarıyla özgün bir keşif değil aynı zamanda siyasetin dilinin her dönem benzer bir işleyişe sahip olacağını düşündürten bir ileri görüşlülüktür. Nitekim filozof siyasal retorîği yapılandırırken bir yandan makul ikna girişiminin nasıl olması gerektiğini açıklamakta, bir yandan ise akıl yürütmenin ve kanıt sunmanın mümkün olduğu durumda dinleyiciyi sadece olumlu karakter izlenimi uyandırmakla ve duygularını tahrik etmekle ikna etmeye çalışan kötü niyetli siyasetçilerin manipölasyonlarından nasıl korunulması gerektiğine ilişkin ipuçları sunmaktadır.

Aristoteles’in açıklamalarından anlaşıldığı kadarıyla, kendisine yöneltilen siyasal söylemin akıl yürütme içerip içermediğini tespit edemeyen ve haliyle, kendisine sunulan önerinin sağlam gerekçelerle desteklenip desteklenmediğini sorgulayamayan bir kimse ne makul bir ikna girişiminin nasıl olması gerektiğini ne de kötü niyetli bir siyasetçinin manipölasyonlarından nasıl korunması gerektiğini yeterince kavrayabilmektedir. Hiç şüphesiz, siyasal kararları sadece karakter izlenimlerine ve duygusal reaksiyonlara dayandırmak bu yoksunluğun bir neticesidir. Aristoteles’in yapılandığı haliyle, siyasal retorîğin yapısını ve işleyiş biçimini öğrenmek bu yoksunluğun önemli ölçüde ortadan kaldırılmasına katkı sağlamaktadır.

Bu çalışmada Aristoteles’in siyasal retorîğine ilişkin genel bir çerçeve çizilmiş olsa bile, filozofun retorik sanatına ilişkin tartışmaları [ülkemizdeki] araştırmacılar açısından henüz kaşifini bekleyen bir hazinedir. Bu

hazinenin çıkarılması, işlenmesi ve genç zihinler ile paylaşılması sadece philosophia'nın yani felsefe korkusunun bertaraf edilmesine değil aynı zamanda gerekçelendirme kültürünün gelişmesine de katkı sağlama potansiyeli barındırmaktadır.

Kaynaklar

- Akbay, Y. E. (2021). *Platon ve Aristoteles'te Varlık, Dil ve Düşünce Bağlamında Kavramlar*. Sonçağ.
- Aristoteles. (1998). *Nikomakhos'a Etik*. Ayraç Yayınevi.
- Aristoteles. (2017). *Politika*. Pinhan Yayıncılık.
- Aristoteles. (2019). *Sofistçe Çürütmeler*. Pinhan Yayıncılık.
- Aristoteles. (2021). *Atinalıların Devleti*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Aristoteles. (2022a). *Poetika*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Aristoteles. (2022b). *Retorik*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Aristotle. (1991). Problems. İçinde J. Barnes (Ed.), *The Complete Works of Aristotle* (C. 2). Princeton University Press.
- Bora, M. (2020). Koşmayan Ayakkabılar Hakkında Heideggerci Bir Soruşturma. *Medeniyet ve Toplum Dergisi*, 4(1), 43-55.
- Braet, A. C. (1992). Ethos, Pathos and Logos in Aristotle's Rhetoric: A Re-Examination. *Argumentation*, 6, 307-320.
- Clayton, E. W. (2004). The Audience for Aristotle's Rhetoric. *A Journal of the History of Rhetoric*, 22(2), 183-203.
- Çörekçioğlu, H. (2009). Aristoteles'in Retorik Teorisi: Politik Yaşamı Savunmak. *Felsefe Dünyası*, 2(50), 161-183.
- Dürüşken, Ç. (2001). *Roma'da Rhetorica Eğitimi*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Fârâbî. (2019). *Kitâbu'l-Makûlât ve Kitâbu'l-Hatâbe*. Klasik Yayınları.
- Kennedy, G. A. (1994). *A New History of Classical Rhetoric*. Princeton University Press.
- Kundakçı, D. (2020). Platon ve Demokrasi. İçinde İ. Serin (Ed.), *Demokrasi Felsefesi* (ss. 27-72). Sosyal Yayınlar.
- London, A. J. (2000). Amenable to Reason: Aristotle's Rhetoric and the Moral Psychology of Practical Ethics. *Kennedy Institute of Ethics Journal*, 10(4), 287-305.

- Molacı, M. (2018). Aristoteles'in Etik Görüşü. *Medeniyet ve Toplum Dergisi*, 2(1), 37-57.
- Özdağ, M. S. (2023). Terörle Mücadele Kanunu Bağlamında İfade Hürriyeti ve Propaganda Kavramları Üzerine Değerlendirmeler. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 6(2), 491-529.
- Plato. (1997). Menexenus. İçinde J. M. Cooper (Ed.), *Plato Complete Works*. Hackett Publishing Company.
- Platon. (2022). *Gorgias*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Stucki, I., & Sager, F. (2018). Aristotelian Framing: Logos, Ethos, Pathos and The Use of Evidence in Policy Frames. *Policy Sci*, 373-385.
- Yağanak, E. (2020). Hobbes'ta Bir Egemenlik Biçimi Olarak Monarşinin Temellendirilmesi. İçinde İ. Serin (Ed.), *Demokrasi Felsefesi* (ss. 121-156). Sosyal Yayınlar.
- Yeşil, M. (2022a). Toulmin'in Argüman Modeli. *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*, 12(1), 261-296.
- Yeşil, M. (2022b). Toulmin'in Kıyas Eleştirisi Üzerine Bir İnceleme. *SEFAD*, 48, 295-308.
- Yeşil, M. (2024). *Eleştirel Düşünme ve Akıl Yürütme*. NEU Press.

Öz: Aristoteles'ten önceki düşünürler retorığı dinleyicinin yalnızca duygularını harekete geçirmeye yarayan bir konuşma biçimi olarak görseler de Aristoteles siyasal, hukuksal ve törensel olmak üzere üç farklı retorik türünden bahsetmekte ve bu araştırmada incelediğimiz siyasal retorığı konu, konuşmacı ve dinleyici olmak üzere üç unsurdan ve akıl yürütme, konuşmacının karakteri ve dinleyicinin duygu durumu olmak üzere üç ikna tarzından müteşekkil bir sanat olarak yapılandırmaktadır. Onun yapılandığı haliyle, siyasal retorik akıl yürütme merkezli bir işleyiştir. Bu akıl yürütme merkezlilik siyasal retorığı bireysel çıkardan ziyade kamusal menfaat ve erdem duyarlı bir sanat haline getirmektedir. Biz bu yapılandırmadan sadece bir makul siyasal ikna girişiminin nasıl olması gerektiğine ilişkin değil ayrıca akıl yürütmenin ve kanıt sunmanın mümkün olduğu durumlarda dinleyiciyi yalnızca karakter izlenimleriyle ve duygusal tahriklerle yönlendirmeye çalışan kötü niyetli siyasetçilerin manipülasyonlarından nasıl korunulması gerektiğine ilişkin de önemli ipuçlarının elde edilebileceğini iddia ediyoruz.

Anahtar Kelimeler: Siyasal retorik, akıl yürütme, ikna, duygu, manipülasyon.

